

AKADÉMIA KLASICKEJ EKONÓMIE 2007

Závery teórie verejnej voľby

Téma:

**Význam myšlienok predstaviteľ'a klasickej liberálnej ekonómie pre Slovensko
v roku 2007**

Súhrn poznatkov z oblasti spoločenských vied si možno predstaviť ako tanečný parket v rozžiarenej sále nejakého paláca. Filozofi, sociológovia, politológovia, psychológovia, teológovia, ekonómovia, právni vedci... tí všetci sa môžu pýšiť pozvánkami na luxusný tanečný večer, pričom za dverami sály zostali urazení lekári, matematici, geológovia... Pozvaní tanečníci si však vybranú spoločnosť veľmi necenia a v zásade tancujú len v hlúčku kolegov svojej vednej disciplíny. Filozofi vedú v prestávkach medzi jednotlivými tanečnými kolami debaty o sporoch Aristotela a Platóna, politológovia o dôsledkoch medzinárodného terorizmu a ekonómovia sa zaoberajú nastaveniami hospodárskopolitického mixu vo svojich krajinách.

Až po dlhšom čase sa skupina odvážnych ekonómov, nasadiac si okuliare efektívnosti, tak významné pre ich vednú disciplínu, zamieša do debát zvyšných vedcov. Zrakom Adama Smitha sa pozerajú na problémy, ktoré politológovia a sociálni filozofi pertraktujú už celé hodiny...

Takto nejako by snád mohlo vyzeráť predstavenie teórie verejnej voľby, relatívne nového smeru v politickej ekonomii, vo svojej snahe nakloniť si slovenského záujemcu o politickú ekonomiu. Teória verejnej voľby si totiž za predmet svojho skúmania zvolila trh verejný, resp. politický, trh, ktorý bol považovaný skôr za parket pre politológov a sociálnych filozofov. Ba čo viac, teória verejnej voľby má tú drzosť podrobiť verejný trh kritériám efektívnosti, racionálnosti a produktívnosti, teda kritériám, ktorými bol vždy ostreľovaný trh súkromný, teda trh výrobcov a spotrebiteľov, firiem a domácností. Skúma politiku, tváriac sa, že skúma ekonomiku. V konečnom dôsledku uvidíme, že ide o veľmi prínosný prístup.

Problémy verejného trhu, ako nástup extrémistických strán k moci, prerastanie spoločnosti štátom, byrokratické správanie úradníkov, neprehľadné verejné obstarávanie... sú problémami, ktoré politológovia vo svojom kruhu vždy vedeli nazvať, popísať a s ktorými sa vedeli aj zmieriť a ktoré sociálni filozofi mohli skonštruovaním ideálneho modelu na papieri aj vyriešiť.

Náčrt vzniku konštitučného usporiadania

Teória verejnej voľby však podľa slov svojho popredného predstaviteľa, nositeľa Nobelovej ceny za ekonomiu, amerického profesora Jamesa M. Buchanana podáva diagnózu systému.¹ A je to veľmi nelichotivá diagnóza, ktorú vystavili teoretici verejnej voľby vo svojich početných prácach svojmu pacientovi, verejnému trhu, legislatíve, administratíve aj súdnictvu. Teória verejnej voľby sa na jednej strane nepohybuje na úrovni štatistov zmierených so súčasným stavom, čo je postoj typický pre politické vedy, na druhej strane ani nestavia krajšie svety, nezávislé od toho existujúceho, čo je postoj typický pre utopických filozofov.

Vo svojej práci z roku 1975 Hranice slobody, s podtitulom Medzi anarchiou a Leviatanom sa Buchanan dostáva priamo k jadru veci. Aby sme sa vedeli realisticky pohnúť z dnešného miesta, Buchanan nás pozýva na exkurziu do povestnej hobbesovskej džungle, kde bol človek človeku vlkom a kde každý viedol vojnu proti každému. A Rousseua by bolo vhodné zniesť pod čiernu zem za to, že do sociálneho myslenia vniesol predstavu, že prvý človek, ktorý si ohradil kus zeme

¹Buchanan, James M.: Hranice slobody. Medzi anarchiou a Leviatanom, str.202

a vyhlásil ho za svoje vlastníctvo zničil veselé a idylické spolunažívanie urodzených divochov... a že tí si až potom uvedomili, že by mohli konať podobne a schmatnutím kusov dreva aj oni začali v afekte ohradzovať zvyšné pozemky. Oveľa viac totiž predstave o človeku zodpovedá oná vojna všetkých proti všetkým. Nie jeden naničhodný jedinec, a nie po pár rokoch od romantického spolunažívania vo svete kolektívneho vlastníctva, ale každý a okamžite, so všetkými svojimi záľubami, schopnosťami je spúšťačom toho, čo nazývame prirodzená distribúcia.

Ešte stále sa jednotlivci nachádzajú v predzmluvnom štádiu. Aj v tomto štádiu, v štádiu prirodzenej distribúcie však dôjde k akejsi krehkej rovnováhe, ktorá prinúti jednotlivcov zamyslieť sa nad fixáciou súčasného stavu v distribúcii nedostatkového druhu statku a v zložení zbraní.² Jednotlivci tak dávajú hlavy dokopy a výsledkom ich rokovaní je konštitučná zmluva. Samozrejme, že jednotlivci s malou pestrosťou preferencií a slabými schopnosťami budú so svojim podpisom pod konštitučnú zmluvu súhlasiť len v prípade, ak im jednotlivci so širokou plejádou záľub a s množstvom rozmanitých schopností posunú čosi so svojich statkov.³ Nazvime to podplatením, nazvime to zapchaním úst, omnoho lepšie by však bolo, keby tento akt nazveme východiskom zo situácie. Za týchto okolností si ambiciózni jednotlivci zaručia rešpektovanie nedotknuteľnosti zvyšných rozdistribuovaných statkov a prestanú podozrievavo číhať na potenciálnych zlodejov. Menej ambiciózni jednotlivci si zas zaručia aspoň aké také množstvo statkov, ku ktorému by so svojimi preferenciami a schopnosťami neprišli ani za sto rokov a tiež spokojne odložia svoje kopije. Na fixáciu súčasného stavu v distribúcii si vytvoria rozhodcovskú ustanovizeň, ktorú nazvú štát. Štát bude rozhodovať ako externý, nestranný a nezaujatý sudca v prípade akéhokoľvek porušenia konštitučnej zmluvy. Treba si všimnúť, že štát len dohliada na dodržiavanie už dohodnutých pravidiel a sám ich nevytvára, čo podčiarkuje jeho externý charakter.⁴

Predzmluvné štádium a štádium, do ktorého sa jednotlivci posunú uzavretím konštitučnej zmluvy o distribúcii jedného nedostatkového statku a odzbrojení sa donedávna nachádzali mimo sféry záujmu ekonómov. Ekonómovia sa venovali až tzv. postkonštitučnému štádiu, kedy sa jednotlivci dohodnú na mechanizme alokácie ďalších statkov prostredníctvom trhu. Treba však povedať, že ide o súkromné statky, alokované na súkromnom trhu... Je však celkom možné, že jednotlivci sa zhodnú aj na tom, že štátu v tomto štádiu pripíšu k jeho ochranárskej funkcii aj funkciu produktívnu. Produktívny štát tak začne poskytovať verejné statky.. tie nie sú verejné, preto, lebo ich poskytuje verejná ustanovizeň, ani nie preto, lebo z ich spotreby nemožno nikoho vylúčiť, ale preto, že sú všeobecne prístupné.⁵ Ďalší spotrebiteľ sa môže medzi súčasných spotrebiteľov priplieť za nulové náklady. Postkonštitučná zmluva pravda predpokladá v záujme pokrývania produktívnej činnosti štátu aj vyššie dane a sankcie za ich neplatenie, štát už nie je len nestranným arbitrom.. štát je zákonodarcom meniacim pravidlá. Práve táto úloha tak veľmi vyhovuje slovenským politikom. Úloha rozdávatel'ov statkov, peňazí a práv.

² Buchanan, James M.: Hranice slobody. Medzi anarchiou a Leviatanom, str. 73.

³ Buchanan, James M.: Hranice slobody. Medzi anarchiou a Leviatanom, str.78.

⁴ Buchanan, James M.: Hranice slobody. Medzi anarchiou a Leviatanom, str. 84.

⁵ Buchanan, James M.: Hranice slobody. Medzi anarchiou a Leviatanom, pozn. na str. 49.

Postkonštitučný vývoj

Buchanan sa v predkladanom náčrte snažil poukázať na ekonomické pohnútky, ktoré viedli jednotlivcov k vykročeniu z anarchie. Je to efektívnosť a racionálnosť, ktorá privedie divocha k rokovaciemu stolu, k podpísaniu konštitučnej zmluvy o distribúcii nedostatkového statku a k odzbrojeniu. Je to efektívnosť a racionálnosť, ktorá privedie jednotlivca k podpísaniu postkonštitučnej zmluvy o alokácii súkromných statkov a produkcii verejných statkov. Zatiaľčo tento proces prebiehal nadčasovo a akékoľvek narážky na plynutie času sú skôr metaforické, štát však v priebehu skutočného behu dejín mocnel. Hobbes ho dokázal ospravedlniť tak, že nezávislý jednotlivec sa mu na svojej púti z anarchie úplne podriadil. Štát bol natoľko nestranným a nezaujatým, a tiež natoľko externým, že jeho pozícia sa absolutizovala, vyňala spod zákona. V ďalšom období sa však človek vymanil z okov otroctva, a to v politickej aj ekonomickej rovine.

Na poli politiky, výsledkom osvietenského filozofického pnutia bolo to, že človeku pripomenulo, že nielenže svoje práva previedol na Leviatana, ale že ich môže chcieť aj späť. Jednotlivec sa tak znova ocitá v roli hlavného aktéra dejín, ktorý má osud vo svojich rukách. Túto vrátenú hrdosť človek využíva pri krotení Leviatana, pri znovunadobúdaní svojich práv. Ide o proces nezvratný, človek si totiž uvedomil, že vládca už nestojí mimo zákona, ale že je presne takým istým človekom ako je on.⁶ Aj preto človek už nebude schopný druhýkrát sa úplne podriaďiť absolutistickému panovníkovi, nech by ten bol aj pomazaný biskupom. Také je dedičstvo osvietenstva.

Na poli ekonomiky uštedril úder štátu Adam Smith svojím Bohatstvom národov. V mene efektívnosti a racionálnosti bojoval proti vtedajšiemu merkantilizmu a štátnemu paternalizmu.⁷ Podarilo sa mu zvrátiť postkonštitučný vývoj v ekonomickej rovine.

Víťazný boj sa teda završil v roku 1776, keď americkí osadníci vypovedali poslušnosť leviatanskému vládcovi Jurajovi III. a vyhlásili nezávislosť a keď v tom istom roku Adam Smith publikoval svoje Bohatstvo národov, ktoré sa ihneď stalo logaritmom fungovania americkej ekonomiky. Politické aj ekonomické víťazstvo.

Žiaľ, ako hovorí ďalší predstaviteľ teórie verejnej voľby, David B. Johnson, Adam Smith vytvoril vydaním Bohatstva národov a podrobným popísaním trhového mechanizmu aj analytické nástroje, ktoré v rukách nepriateľov trhu slúžia striehnutiu na jeho prípadné zlyhania.⁸ Argumentácia v prospech väčších štátnych zásahov v ekonomickej rovine nás znova spúta... Do okov ale vklzavame akoby s úsmevom, lebo v politickej rovine je predsa vládca jedným z nás. Úsmev nám však zamrzá, lebo nevieme, ako to štátu nenápadne naznačiť či pripomenúť. Johnson síce víta vznik nových demokracií v strednej a vo východnej Európe, obáva sa však o ich budúcnosť rovnako o budúcnosť americkej demokracie. Mávanie ústavou nepomáha. Ako na zavolanie preto svetlo sveta uzrela teória verejnej voľby, odhaľujúca škodlivosť povojnového ekonomického smerovania, ktorá nás vrhá aj do politickej závislosti. Z tohto pohľadu aj oceníme synkretický prístup politickej ekonómie teórie verejnej voľby, aplikujúci ekonomické kritéria na politiku.

⁶ Buchanan, James M.: Hranice slobody. Medzi anarchiou a Leviatanom, str. 180.

⁷ Buchanan, James M.: Hranice slobody. Medzi anarchiou a Leviatanom, str. 207.

⁸ Johnson, David B: Teória verejnej voľby. Úvod do novej politickej ekonómie, str. 15.

Miesto teórie verejnej voľby na pravom spektre: ctiteľia proceduralizmu

Politická ekonómia teórie verejnej voľby bezrozporu zaujala svoje miesto na pravom spektre sociálneho myslenia. Prekonala anarchistické koncepcie usporiadania spoločnosti, ďaleko má však aj od vzdania sa svojich práv v prospech absolutistického vládcu. Vo vertikálnej línii determinovanej pohľadom na politiku hľadá Buchanan hranice slobody práve uprostred týchto dvoch extrémov, anarchie a Leviatana, presne v duchu podtitulu svojej práce. V horizontálnej línii determinovanej pohľadom na ekonomiku sú predstavitelia teórie verejnej voľby nadšenými obhajcami súkromného trhu a horlivými kritikmi štátnych zásahov do ekonomiky. Od Friedmana či Hayeka sa však odlišujú tým, že štátu neupierajú povedzme aj rozsiahlu produktívnu funkciu, dbajú však na kritéria efektívnosti a racionálnosti pri jej výkone. Z tohto hľadiska je teória verejnej voľby kreatívnejšia, berie si za úlohu pohrať sa s vnášaním ekonomických pravidiel do fungovania verejného sektora. Neverí v racionálneho elitného politika, ale v racionálneho voliča.

V realizácii politickej a ekonomickej slobody sú teoretici verejnej voľby proceduralistami. Súkromné voľby jedincov sú individuálne a nebudeme sa nimi z hľadiska procedúry zaoberať. Voľby pravidelne sa opakujúce každé štyri či päť rokov sú však voľbami verejnými a podliehajú jednému jedinému kritériu: demokratickosti. Demokraciu však teoretici verejnej voľby nezúžili na vládu väčšiny. Demokraciou rozumejú vôbec možnosť ovplyvňovať verejné veci mechanizmom kolektívneho rozhodovania. Samozrejme, demokracii v tomto zmysle by prospelo, keby boli rozhodnutia prijímané jednomyseľne. Švédsky ekonóm Knut Wicksell už v 19. storočí rozpracoval teóriu, podľa ktorej je jednomyseľné hlasovanie jedinou skúškou efektívnosti návrhu, o ktorom sa hlasuje. Ak by boli náklady so zabezpečením hlasov všetkých členov spoločnosti, alebo aspoň zástupcov členov spoločnosti, príliš veľké, navrhuje kvalifikovanú väčšinu, napr. v pomere 5/6...⁹ Po svete by tak chodilo menej ľudí, ktorí sa cítia porazení demokraciou vo svojej najkrutejšej forme, v podobe jednoduchého väčšinového hlasovania, keď na prijatie rozhodnutia stačí súhlas nadpolovičnej väčšiny členov spoločenstva, alebo ich zástupcov. V niektorých prípadoch ani tento počet nie je absolútny, neľútostná demokracia sa uspokojí so súhlasom nadpolovičnou väčšinou hlasujúcich členov spoločenstva alebo ich zástupcov. Aj v slovenskom zákonodarnom zbore môže o zdanení menšiny väčšinou rozhodnúť 39 zdvihnutých rúk zákonodarcov, ak sa ich na hlasovaní zúčastnil ústavou stanovený minimálny počet sedemdesiatich šiestich poslancov.

V každom prípade je chápanie demokracie v myslení teoretikov verejnej voľby stelesnením proceduralizmu, i keď odchýlky od wicksellovskej jednomyseľnosti sú výrazné. Teoretici verejnej voľby však varujú pred vnášaním iného kritéria do kolektívneho rozhodovania, ktorým je obsah návrhov o ktorých sa hlasuje.¹⁰ Zohľadňovanie rousseauovskej všeobecnej vôle teória verejnej voľby rázne odmieta a číha na každý takýto pokus o nenápadné vnesenie obsahových, city budiacich kritérií do disponovania verejnými financiami. Nie všeobecná vôľa, ale vôľa všetkých, nie obsah, ale procedúra je definíciou demokracie.

⁹ Buchanan, James M.: Hranice slobody. Medzi anarchiou a Leviatanom, str. 52.

¹⁰ Buchanan, James M.: Hranice slobody. Medzi anarchiou a Leviatanom, str. 122

Teória v praxi

David B. Johnson v roku 1991 povýšil prácou Teória verejnej voľby s podtitulom úvod do novej politickej ekonómie teóriu verejnej voľby na prax. Pre tých, ktorí zatiaľ nemajú veľa skúsenosti so všeobecnou ekonomickou teóriou, resp. jediná skúsenosť so všeobecnou ekonomickou teóriou je samuelsonovská, podáva Johnson na prvých stranách jej základné princípy. pri skúmaní súkromného trhu veľmi rozoberá pojmy ako individualizmus, vzácnosť, marginalizmus, paretooptimálnosť, sŕšiac pestrosťou a nápaditosťou pri výbere príkladov. Na rozdiel od samuelsonovskej teórie Johnson nehovorí o dodatočných nákladoch spojených s výrobou dodatočnej jednotky bezmenného tovaru, ale o dodatočných dolároch, spojených s výstavbou ďalšieho metra hrádze priehrady. Jeho po súkromnom trhu pohybujúce sa bytosti sa nevolajú A a B, ale Able a Baker a neobchodujú s jednotkami dvoch rôznych tovarov, ale so 75 pomarančami a so sto jablkami. Johnsonovi sa tak darí navodiť priateľskú atmosféru a záujem o efektívny súkromný trh tak spontánne prechádza do záujmu o efektívny verejný trh. I keď Johnsonove riešenia sú tvorené v podmienkach USA, inšpiratívne znejú aj pre Slovensko.

Johnson podáva rozdiel medzi súkromným a verejným trhom. Na súkromnom trhu sa k statkom dostávame prostredníctvom cenového mechanizmu, a je súkromnou voľbou každého jednotlivca, na kúpu akých statkov svoje peniaze použije. Na verejnom trhu sa k statkom dostávame prostredníctvom mechanizmu kolektívneho rozhodovania, prostredníctvom verejných volieb a následného zdanenia. Zastavíac sa hneď pri voľbách a volebných systémoch, Johnson podrobuje kritike už spomínaný systém hlasovania s väčšinou jediného hlasu. Jeho nedostatky sú zjavné. Kandidátov, ktorí sú pripravení rozhadzovať naše peniaze nemôžeme na volebnom hárku usporiadať podľa preferencií, prípadne udeliť jednotlivým preferenciám aj intenzitu, z nejakého súboru, napríklad 100 jednotiek intenzity.¹¹ Vo svete najrozšírenejší volebný systém, väčšinový, je nasledovaný proporciónálnym systémom, pritom len v 6% percentách krajín sa používa nejaký spôsob alternatívneho hlasovania. O tom, že to funguje a že výsledky volieb odrážajú komplexné myšlienkové pochody jednotlivcov, nie len prvotné nadšenie nejakým nadšeným rozhadzovačom verejných prostriedkov svedčia voľby do federálnej komory austrálskeho parlamentu.

Bolo by však zlé, keby za všetko zlo na zemi viníme legislatívcov. Tí z väčšej časti nemajú žiadny vplyv na výkon zákona. Túto moc majú správne orgány. Na verejnom trhu totiž pôsobia tisíce úradníkov, ktorí sa ako zamestnanci svojich úradov, akýchsi monopolov verejného trhu správajú podľa akéhosi byrokratického desatora. Jedným z ich príkazov je chcieť pre seba lacné obedy v drahých reštauráciach, rekreačné zariadenia v atraktívnom prostredí vysokých hôr a pre svoj úrad viac kompetencií, aby stúpila ich dôležitosť. A v žiadnom prípade netreba nechať legislatívcov v presvedčení, že zlo, na boj proti ktorému bol ten-ktorý úrad zriadený už pominulo.¹² V kruhoch byrokratov koluje legenda o tom, že keď mali v 19. storočí švajčiarske kantóny problémy s premnoženými potkanmi, väčšina z nich sa rozhodla boj proti nim prenechať existujúcej štátnej správe. Len jeden kantón vraj vytvoril nový úrad .. a aj preto tento úrad proti potkanom bojoval aj v polovici 20. storočia.

Riešením sa preto javí vniesť do byrokracie viac konkurencie. Konkurencia je v byrokratickom

¹¹ Johnson, David B: Teória verejnej voľby. Úvod do novej politickej ekonómie, str. 160.

¹² Johnson, David B: Teória verejnej voľby. Úvod do novej politickej ekonómie. str. 278

slovníku oným zaklínadlom, ktorého sa úradníci boja viac ako samotnej efektívnosti, teda zužovania počtu zamestnancov na úradoch. Z tohto hľadiska bude zaujímavé uskutočniť plánovanú zmenu v organizácii miestnej samosprávy. Politici sa totiž pohrávajú s myšlienkou, že spod územnej pôsobnosti bratislavského samosprávneho kraja by bola vyňatá oblasť Záhoria a pôsobnosť bratislavského vyššieho územného celku by sa zúžila len na územie samotného mesta Bratislava. Dva nezávislé sústavy samosprávnych orgánov, bratislavského magistrátu a bratislavského samosprávneho kraja by si tak mohli priamo konkurovať, exemplárne a na úplne rovnakom území. Bude zaujímavé sledovať, ktorý z úradov obstojí vo výkone svojich právomoci lepšie.

Johnson nenecháva suchú nitku ani pseudopodnikateľoch, ktorí na súkromnom trhu však nezarobili ani korunu a ktorí sú len notorickými účastníkmi a notorickými víťazmi súťaží vo verejnom obstarávaní, teda tzv. hľadači renty.¹³ Johnson opäť ponúka trhové riešenie, ktoré by spočívalo v aukčnom vydražení práva podujat' sa realizácii tej-ktorej verejnej objednávky. Dražba by vedela odlíšiť podnikateľa s plastovými oknami, ktorý je ochotný pobiť sa o realizáciu výmeny okien aj za cenu nemalých vstupných nákladov od pseudopodnikateľa, ktorý sa vo verejnej súťaži prezentuje zníženou cenou.

Pestrosť príkladov, ako aj množstva otázok a odpovedí za každou kapitolou sú v Johnsonovom podaní poučnou lekciou zo zefektívňovania verejného trhu.

Revolučné vyhliadky

Buchananova diagnóza systému a Johnsonova realistická, nie idealistická liečba, vytvárajú vyhliadku na zmenu. Riešením sa zdá byť oživenie zmluvnej tradície, akési znovuoťvorenie prachom zapadnutej zmluvy, pod ktorú sa kedysi dávno podpísali naši predkovia a ktorej obsah si už nikto presne nepamätá. Buchanan už načrtol východisko z takejto situácie, ktorá priviedla jednotlivcov z predzmluvného štádia do konštitučného štádia. Doteraz sa problémy vzťahu človeka a štátu riešili len pragmatickým plátaním dier v postkonštitučnej zmluve. Treba však spísať novú konštitučnú zmluvu, v ktorej budú v mene efektívnosti držiteľa väčšieho množstva mimofudského kapitálu nútení previesť vlastníctvo k nim na držiteľov menšieho množstva mimofudského kapitálu.¹⁴ Zakresliť tak do piesku novú štartovaciu čiaru. Hranice slobody sú však presne vymedzené. Už žiadna anarchia, už žiadny Leviatan. Obe možnosti ohraničujúce myslenie pravičiarov sú teórii verejnej voľby cudzie. Zdá sa akoby teória verejnej voľby svojimi úvahami o demokracii, ktorej dala nový rozmer, brala práve vietor z plachiet ľavicovým hnutiam. Teória verejnej voľby vychádza z realistických pozícií a štúdium diel ďalších jej predstaviteľov je prinajmenšom dobrým čítaním, prinajlepšom však príručkou racionálneho človeka. Pre Buchanana, Johnsona, ale aj pre ďalších predstaviteľov novej politickej ekonómie, Gordona Tullocka, Kennetha Arrowa, Williama Niskanena nie je najdôležitejším článkom spoločnosti racionálny politik, ale racionálny jednotlivec. Ak jednotlivec aj po racionálnej stránke pokrívka, diela teoretikov verejnej voľby majú ambíciou ho k rozumu priviesť.

¹³ Johnson, David B: Teória verejnej voľby. Úvod do novej politickej ekonómie, str. 314.

¹⁴ Johnson, David B: Teória verejnej voľby. Úvod do novej politickej ekonómie, str. 217

O vyhliadky na konštitučnú revolúciu v slovenských pomeroch môžeme aj nemusíme mať ilúzie. Zatiaľčo teoretici verejnej voľby v USA uvažujú o popularizácii svojich záverov v akademických kruhoch a až odtiaľ medzi jednotlivých voličov, na Slovensku by sa mohol uplatniť systém zjednodušenia záverov teórie verejnej voľby na ľahko pochopiteľné a strávitelné minimum, a toto sústo okamžite rozprášiť medzi široké masy. Nedôvera Slovákov k upraveným a kultivovaným diskutujúcim jednoducho nepraje americkému zamýšľanému postupu. Slováci môžu len príjemne prekvapiť tým, že závery teórie verejnej voľby si osvoja skôr ako akademici, a aj s jemným apelom záverov na chamtivú stránku našej povahy, budú sami Slováci očakávať uplatňovanie záverov aj od svojich politikov.

Literatúra

Buchanan, James M.: Hranice slobody. Medzi anarchiou a Leviatanom, Bratislava 1996

Johnson, David B: Teória verejnej voľby. Úvod do novej politickej ekonómie, Bratislava 1997

Lisý, Ján a kol: Ekonómia v novej ekonomike, Bratislava 2005

Rousseau, Jean-Jacques: O společenské smlouvě neboli o zásadách státního práva, 2002

Smith, Adam: Pojednání o podstatě a původu bohatství národů, Praha, 1958